

FROM REALITY TO WORD AND BACK

PUTEREA IMAGINII, DOMINAȚIA CONCEPTULUI; FORȚA CUVÎNTULUI

Alexandru Gafton, Prof., PhD., “Al. Ioan Cuza” University of Iași

Emanuel Gafton, The Oskar Klein Centre, Department of Astronomy, Stockholm University

Abstract: Due to its relation with senses and cogitation, language is an influential factor in the development of human mentality, and the communication ability it develops and sustains converts it into a decisive social agent. Language is essentially an instrument, but with its natural tendency towards autonomy it tends to also acquire the character of an organ; it thus comes, on the one hand, to communicate the results of thought and cognitive process, and on the other hand, to become a centripetal force.

In turn, thinking has the ability to impose – through language – the results of its own processes, regardless of the results transmitted by reality – through senses.

Keywords: *communication, metaphor, terminology, conceptualization, ban*

Preliminarii. Încercînd să-și explice limba într-un mod intuitiv-metaforic, lingviștii și nelingviștii au obiceiul de a o compara cu un cristal, cu un organism, ori cu un sistem. Astfel de modalități denominative sau de definire par a face apel la concepte lămurite, spre a ajunge de la cunoscut la necunoscut, însă acele concepte își au propria identitate și nu pot funcționa decît ca metafore, mai degrabă lăsînd loc imaginației decît exprimînd gîndirea. Apelul la metafore ce leagă instrumentul și organul creator al civilizației umane de entități avînd perfecțiunea naturii este mai degrabă semnul anevoinței de a înțelege o realitate complexă, decît cel al cuprinderii unui concept. Analogiile prin care se trimite către un referent constituie în general o cale precară de a echivala atribute, întrucît nu aduce receptorului un plus de cunoaștere, ci doar o lărgire de clasă, mai curînd abuzivă, noul membru nedevenind cunoscut – atributele lui fiind sugerate, nu arătate –, ci doar subordonat unei clase presupuse a fi cunoscută.

Fără a intra în disputa dintre iluminiști și romantici, pe care ciclic uzul și abuzul metaforei o reînvie, vom încerca să observăm unele aspecte ce țin de efectele tipului preponderent de funcționare a limbii. Desigur, majoritatea chestiunilor luate în discuție sînt valabile pentru clasele și tipurile de situații pentru care se enunță, ponderile acestora nefiind mereu mari, însă ele

reprezintă modalități caracteristice de constituire și funcționare a limbii, reflectă relațiile dintre simțuri, gândire și limbă, și au consecințe nu doar în planul comunicării, ci și în cel mentalitar și comportamental. În acest context, ținând seamă de ceea ce se petrece în limbajul comun, vom încerca să observăm mai ales fenomenele de la intersecția acestuia cu limbajul științific.

Comunicarea. Înțelegând că materia vie se structurează și funcționează procesual și evolutiv, în acord cu solicitările mediului și conform nevoilor sistemice ale entităților pe care le constituie, acceptăm valabilitatea acestui dat și pentru atributele și funcțiile organice anterior menționate: **simțurile**, care au a percepe realitatea și a o transmite codificat gândirii, **gândirea**, care procesează informațiile reprezentându-și-le, apoi conceptualizându-le, și **limba**, care ar trebui să cuprindă și să comunice rezultatele proceselor cognitive și raționale, așa cum decurg ele din gândire. Contribuind la producerea comunicării, fiecare element al triadei este distorsionant, însă în moduri și grade diferite.

Precum excitabilitatea, **comunicarea** este un atribut fundamental al materiei vii și o cale prin care aceasta se adaptează la realitate – la diferite nivele ea fiind totodată motor și efect, factor și obiect al evoluției – prezentă de la nivelul intracelular la cel intercomunitar, în plan inconștient și conștient. În fapt, orice sistem, de orice fel (fizic, biologic, cognitiv, social, cultural-mentalitar, economic etc.), este dinamic și cibernetic, el funcționând interactiv, în baza jocului acțiune / reacțiune, provocare / răspuns, cerere / ofertă etc.

Simțuri, gândire, limbă. În mod natural și firesc, realitatea – care funcționează pe baza unor legi universale și imuabile –, dimpreună cu dinamica ei, este percepută de către simțuri, transmisă gândirii și trecută în limbă. Între simțuri, gândire și limbă există un echilibru, în sensul că fiecare dintre acestea se ocupă exclusiv cu activitatea în a cărei direcție s-a dezvoltat și exersat ca urmare a evoluției procesuale a organismului, și că nici unul dintre acestea nu se înstăpânește asupra celorlalte. Fără ca vreuna dintre cele trei să prevaleze, ca urmare a păstrării coerenței interne și a sistemului triadic pe care îl alcătuiesc, se asigură sănătatea relației dintre simțire, gânduri, cuvinte, apoi, fapte, și implicit cea a organismului individual și social pe care acestea îl deservesc.

Simțurile. Constituindu-se și evoluând în cadrul mediului și în relație cu satisfacerea nevoilor organismului în acest cadru, structurile senzoriale transferă realitatea pe spectre, operând un proces de selecție dezvoltat pe cale evolutivă. Receptorii care echipează organismul surprind ceea ce le procură realitatea, în conformitate cu capacitățile lor structural-interacționale, iar analizatorii prelucrează stimulii care se luptă deasupra pragului subliminal, convertind influxurile în senzații, stări, trăiri etc.

Senzația numită *verde*, dată de o pajiște, nu decurge din existența exclusivă a lungimii de undă astfel numite, ci din faptul că respectivul mediu – vegetația – reflectă și transmite preponderent acea lungime de undă, fără a lipsi celelalte (radiația solară ajunge pe pajiște cu întregul ei spectru, plantele absorbind mai ales spectrele roșu, albastru și violet). Senzațiile date de atributele numite *rece*, *umed*, *moale*, *alb*, *inodor*, *insipid*, *viteză mică* etc. nu reflectă atributele exclusive ale zăpezii care cade. Este adevărat că un obiect sau un proces nu deține toate atributele posibile în mod real, însă el deține mult mai multe atribute decât cele pe care simțurile le percep și redau (albul zăpezii este o rezultată a reflectivității crescute și relativ uniforme de-a lungul întregului spectru vizibil; neutralitatea de gust și de miros decurg din prezența echilibrată a anumitor componente și din lipsa altora; moliciunea decurge din modalitatea

în care se încheagă fulgii într-un conglomerat cu mult aer în interstiții, în relație cu baroreceptorii pielii etc.). Fiind înțeles că la nivelul unui obiect sau proces proprietățile materiei coocură astfel încât contribuie la constituirea unei realități dotate cu anumite atribute caracteristice – așadar că realitatea există și funcționează printr-un joc al proporțiilor, atributele acesteia aflându-se într-o coocurență generatoare de concurență, simțurile și analizatorii reflectând relativ fidel această stare –, se deduce că la nivelul simțurilor acea selecție devine bază pentru o altă selecție, adică se produc pierderi datorate analizatorilor.

Pe de altă parte, ființei umane nu i-ar fi util să perceapă întregul spectru de lungimi de undă sonore, cum nu i-ar fi util¹ să poată vedea atomii, virușii, bacteriile etc., întrucât nu ar reuși să profite eficient de acest grad de acuratețe; când ar privi din perspectiva necesară supraviețuirii nu ar reuși să vadă mediul, ar vedea celule, nu piele, o lume punctiformă, iar nu realitatea pe care o constituie acele puncte. Tot astfel, felurile organe dezvoltate de unele animale și având atribute clare și utile nu sînt imperioase pentru alte animale care, în consecință, nu dezvoltă nici structuri în acea direcție, nici o zonă corticală aferentă.

Apărute ca urmare a funcționării interacționale a organismului, simțurile redau realitatea care contează pentru supraviețuire. Redarea întocmai a realității de către simțuri ar fi nu doar o imposibilitate, dar și un paradox întrucât simțurile percep și redau realitatea în limitele propriilor capacități care, în mod inerent și precum în cazul oricărei entități vii, se dezvoltă prin acomodarea la dinamica realității și la nevoile organismului, nu anticipîndu-le. Simțurile sînt cea mai bună construcție prin care organismul intră în contact cu realitatea și cea mai bună soluție de a accede la realitate și de a deschide realității calea către organism. De aceea, ele pot avea dificultăți atunci când li se prezintă obiecte, constructe și procese inexistente în sfera realității naturale, cea împreună cu care simțurile au coevoluat, de asemenea atunci când realitatea nu intră în mod firesc în sfera de percepție necesară supraviețuirii imediate [precum faptul că Pămîntul circulă pe o orbită în spațiu, că Soarele este o masă gazoasă inimaginabil de mare, că sîngele conține anumite entități invizibile, că, adică, orizontul decurge din perspectivă și că (supra)viețuirea necesită limite și legi].

Pentru astfel de situații se folosește conceptul ‘contraintuitiv’, care face referire la o situație de neconcordanță între realitatea prezentată de gîndirea științifică și de procesele raționale și cea prezentată de intuiție și senzații, sau între ceea ce spune rațiunea și ceea ce arată intuiția despre una și aceeași realitate. Pentru un astronom în spațiu poate fi intuitivă mișcarea de rotație (sau de revoluție) a pămîntului, dar nu și pentru cineva terestru, pentru un medic poate fi intuitivă evoluția latentă a unei boli, dar nu și pentru un pacient, iar cei de acum 2000 de ani acceptau că Pămîntul este plat și fix, în vreme ce astăzi se acceptă că el este cvasisferic și în mișcare. În adevăr, conceptul ‘contraintuitiv’ este o creație a minții care se așează pe sine în postura de judecător suprem și de unic reper deoarece se referă la înșelarea așteptărilor gîndirii, formate pe baza unor experiențe anterioare, informațiile furnizate de către simțuri contravenind rezultatelor unor procese cognitive. În ultimă instanță avem a face cu o judecată de perspectivă, așadar contradicția se află între ceea ce înțeleg procesele cognitive (mai puțin cele raționale) din semnalele simțurilor despre realitate, nu între simțuri și realitate, lucru care ar fi exagerat deoarece simțurile au evoluat astfel încît să

¹ De fapt, i-ar fi imposibil deoarece ochii viețuitoarelor de pe Pămînt au evoluat în concordanță cu lungimile de undă ale radiației electromagnetice care trece prin atmosferă. Spectrul electromagnetic care ajunge pe Pămînt este foarte îngust și segregat, secvențele optice fiind mult mai înguste decît cele radio. Pentru „a vedea” în unde radio, însă, avînd în vedere că spectrul undelor radio care ajung pe Pămînt este foarte larg comparativ cu cel al undelor optice (1mm-1km, față de 370-750 nm), ar fi nevoie ca retina să aibă un diametru monstruos de mare (așadar și de un corp, cu inimă, plămîni, ficat etc. proporționale, ceea ce implică un consum de energie corespunzător). În cazul în care retina ar fi mai mică (de cîtiva metri, de pildă), spectrul vizibil s-ar micșora drastic. Puține animale (odontocete, microchiroptere, două specii de păsări) au adoptat soluția ecolocației. În ceea ce privește lungimile de undă sonore a căror sursă se află pe Pămînt, intervalul pe care se află sunetele perceptibile pare a fi legat de structura urechii interne, unele vietăți avînd auz mai fin decît altele, probabil în concordanță cu cerințele adaptative, deci costurile energetice merînd respectivul efort.

ofere cele mai bune șanse de a supraviețui, nu pentru a percepe cu acuitate și acuratețe întregul cadru existențial. (Gradul de adaptare al organismelor la realitatea Pământului poate fi constatat cu ușurință observând, de pildă, transformările pe care le suferă organismul în urma viețuirii în spațiu, gravitația redusă a Lunii inducând modificări profunde.) De aceea, astfel de situații nu sînt semnificative și reprezentative pentru simțuri în sine, ci pentru modul în care a răspuns organismul la cerințele adaptative din relația sa cu mediul².

Peștii din genul *Toxotes* au capacitatea de a vîna insecte care se află deasupra luciului apei, cu ajutorul gurii aruncînd un jet de apă. Acesta este foarte bine format (precum o săgeată) și extrem de precis (rata succesului fiind foarte ridicată). Contraintuitiv pentru ființa umană, însă, este faptul că, judecat din perspectivă antropocentristă, acest pește pare a avea cunoștințe destul de avansate de fizică, deoarece jeturile sale precise par a corecta efectele refracției luminii. Cauza stă în procesul de adaptare. Mai întîi gura prezintă adaptări care îi permit să formeze acele jeturi puternice și avînd viteză diferențiată astfel încît acționează precum un proiectil. Apoi, ochii prezintă adaptări care permit vietății să aducă corecții refracției luminii, lucru care se petrece între limitele destul de mari ale unghiului în care se află față de pradă.

O astfel de lărgire a perspectivei este îndreptățită deoarece elementele comparate aparțin aceleiași realități, și este necesară întrucît lămurește lucruri pe care perspectiva îngustă le obturează.

Gîndirea are obiceiul de a repeta simțurilor că ele înșeală, însă iluziile aparțin creierului, iar nu simțurilor. Produsele care înșeală simțurile provin în primul rînd din gîndire, cel mai adesea aceasta neputînd cuprinde întreaga gamă de senzații și impresii venite de la simțuri, alteori procesînd materialul primit de la simțuri, nu în felul în care realitatea se înfățișează simțurilor, ci, desigur, în felul în care gîndirea a ordonat și procesat datele deja cristalizate.

Din cele ce preced rezultă că: a) realitatea nu poate fi cuprinsă de simțuri în integralitatea ei întrucît se prezintă acestora în modalități prohibitive; b) simțurile redau realitatea în conformitate cu propriile lor instrumente și în propriul lor chip, fiind specializate, adică segregante, descompunînd realitatea în funcție de structurile lor funcționale; c) diferitele componente ale realității sînt ierarhizate la nivelul analizatorilor, în funcție de trăsături luate în sine, de mănunchiul particular al acestora, de conjuncția lor cu mediul și cu funcțiunile, de eventuala dinamică a experiențelor anterior stocate.

² Sub acest aspect, aproape nimic – inclusiv ființa care observă, conține și numește, împreună cu creierul ei – nu este cum pare, îndărătul fiecărei „realități” existînd o alta. Prin intermediul imaginației și cu ajutorul rațiunii și al instrumentului excepțional numit *matematică*, știința poate ajunge la nivele aflate dincolo de cel aparent și accesibil simțului comun. Iarăși, însă, în cele din urmă, **această** „aparență” constituie „realitatea” **acestei** lumi, și nici nu ar fi potrivit, eficient și, poate, posibil să fie altfel. A percepe atomii și forțele nucleare care guvernează interacțiunile și generează efectele acestora, poate fi instructiv în multe sensuri și util în câteva, dar nu ar ajuta prea mult vieții în sine și, mai ales, așa cum este ea în cadrul în care s-a dezvoltat. (Dacă s-ar vizualiza gazele de eșapament, prin colorare, probabil că imaginea rezultată în atmosferă ar face rațiunea să solicite stringent interzicerea circulației cu mijloacele de deplasare care le produc.) Este bun un vîz ascuțit, dar ar putea fi mult prea mult unul care ar distinge organele celulei vegetale pînă la a interzice starea dată de imaginea unei flori sau a unui spin, după cum este bine de știut că stările sînt produse de configurații chimice vremelnice, dar nu numai imaginea de sine a ființei umane, ci și activitățile ei curente ar suferi enorm dacă aceasta s-ar înțelege ca rezultantă a unor interacțiuni fizico-chimice (ceea ce, de la un nivel de realitate încolo, chiar este). Simțurile, așadar, decurg direct din funcționarea **acestui** nivel al **acestei** realități și de aceea sînt cum sînt și sub aspectul necesar supraviețuirii sînt „bune” și „corecte”.

Carbonul, hidrogenul și azotul, de pildă, sînt elemente constitutive ale Universului și ale corpului uman, cele trei elemente putîndu-se orîndui în nenumerate feluri, de la a fi fundamente universale pînă la a descompune unele forme de organizare a materiei vii (ca acid cianhidric, de pildă). Modalitățile în care cele trei se combină în această realitate pot fi percepute prin simțuri – de aici decurgînd acțiuni în consecință – dar, în general (căci organisme nu sînt perfecte), atunci cînd acest lucru nu servește supraviețuirii simțurile nu mai dau seamă de rezultatele orînduirii celor trei.

Tipul și rangul de realitate pe care le procură simțurile, așadar, sînt benefice supraviețuirii în **această** lume, deoarece organismul este echipat cu acele simțuri constituite ca urmare a acțiunii acestei realități. Ceea ce ajunge în creier sub forma complexului de iluzii procurat de simțuri arată ceea ce este necesar supraviețuirii, în această realitate lucrurile constituiu-se și procesele desfășurîndu-se conform legilor universale dar și în conformitate sau modulate cu sau de felul particular în care **această** realitate există.

Cu toate acestea, redînd realitatea carențial, simțurile o redau rezonabil și adecvat din punct de vedere evolutiv. Fiind instrumentele nevoii și mediatorii realității pe care o transmit, simțurile nu înșeală; cu asta se ocupă gîndirea și limba, adică procesorul informației culese prin simțuri și transmițătorul gîndurilor.

Gîndirea. Culegerea de informații de către receptori și prelucrarea lor de către analizatori fac organismul capabil de interacțiuni acomodabile la solicitările și la dinamica mediului.

Rafinarea percepțiilor asupra realității prin crearea de simțuri specializate în funcție de trăsăturile stimulilor este continuată de organism la un nou nivel, prin dezvoltarea unei componente care se specializează în prelucrarea materialului primit de la simțuri și mai ales în operarea, apoi, a propriilor rafinări interioare, în relativă independență față de datele furnizate de simțuri și tot mai corelat cu nevoile organismului de a răspunde acurat și inovativ, adică eficient, la cerințele mediului. Acest fapt aduce cu sine și semnifică accentuarea diferențierii organismelor și autonomizarea lor în relație cu mediul.

La organismele superioare, simțurile devin prelungiri interne și externe ale creierului, informațiile acestora fiind preluate de către rețelele neuronale și proiecțiile corticale, care ajung să genereze procese complexe precum gîndirea³.

Procesarea de către creier a datelor furnizate de către simțuri are loc selectiv, datele fiind ponderate și tipologizate, astfel dezvoltîndu-se capacitatea de reținere a lor, cu posibilitatea comparării, ierarhizării, conștientizării și utilizării lor. Reținerea și stocarea datelor poate conduce la transformarea evenimentelor în experiențe, la cumulul de stări, la corelarea experiențelor cu stările, la condiționarea unora de altele, la apariția obișnuinței și a amintirilor – cu transformarea lor în idei –, în ultimă instanță la relaționarea acestora și la apariția proceselor prin care cogitația se poate petrece fără punct de plecare imediat aflat în exterior, ci doar în complexul fizico-chimic de metaboliți, electroliți și enzime al creierului, căruia, de altfel, i se datorează tot ceea ce produce creierul.

Întîlnirea datelor provenite de la simțuri cu cele deja stocate în urma experiențelor anterioare poate genera conflicte pe care creierul tinde a le rezolva în direcția acordării unei ponderi reduse ori chiar a ignorării noilor senzații. Identificînd similaritatea dintre stimulii momentului și cei vechi, și apelînd automat la informațiile învățate, adesea se ajunge la oferirea răspunsurilor deja folosite cu succes cel puțin o dată⁴, întrucît modul în care este organizat și în care funcționează creierul favorizează tendința de a lucra pe baza tiparelor deja existente, reducînd la și încadrînd în acestea datele furnizate de către simțuri și tratînd realitatea în consecință. De asemenea, creierul prezintă tendința concretă de a reduce realitățile procesate la semnale și de a le instrumentaliza, astfel înlocuind sau mimînd realitatea. În cazul în care noile senzații au destulă forță – în sensul că prezintă diferențe relativ semnificative de starea deja stocată și învățată –, ele pot dobîndi capacitatea de a modifica precunoștințele, un întreg complex de restructurări și de

³ În cele din urmă, efortul de a conștientiza realitatea, de a o defini și clasifica, și de a produce sisteme abstracte, eficiente sub aspect teoretic sau aplicat are același rol: acomodarea organismului la mediu, în vederea supraviețuirii.

⁴ În cazul în care momentul a fost favorabil formării sinapselor învățării, chiar dacă faptul s-a petrecut o dată și chiar dacă răspunsul a fost inadecvat în situațiile care au urmat, dezvățarea poate fi anevoioasă.

învățare putînd avea loc, precum și crearea de noi clase și categorii, însă cu mari consumuri energetice, deci potențial ineficiente.

Indiferent de caracterul ei adevărat sau nu, povestea care spune că băștinașii nu au văzut navele lui Columb apropiindu-se întrucît o astfel de experiență le lipsea, conceptul corespunzător fiind o imposibilitate pentru ei, în vreme ce șamanul a reușit să vadă niște balauri mari, are în substrat o realitate: procesele neuronale sînt determinate parțial de experiențele simțurilor⁵. Fiind anterioare gîndirii, simțurile au însușirea de a modela primii pași ai acesteia și chiar de a exercita constante presiuni naturale asupra proceselor cognitiv-cogaționale. Realitățile netrecute în vreun fel posibil prin simțuri și lipsite de sprijinul oricărui fel de sugestie – din a căror recombinație sau acțiune analogică creierul ar putea construi singur conceptul – pot întîmpina mari dificultăți în a fi concepute. Chiar în cazul în care o realitate – fie și una imaginată! ca urmare a unor transferuri și analogii – beneficiază de o oarecare descriere în sensul unei înșiruiți de atribute preluate de la realități relativ bine cunoscute sau familiare, dificultățile de conceptualizare pot fi insurmontabile⁶.

Despre existența unei realități naturale precum focul, probabil că omul a avut cunoștință destul de devreme, focul putînd fi simțit, provocat, folosit, dar înțelegerea acestuia are caracter procesual, temeinicirea sa conceptuală amorsîndu-se relativ tîrziu. Între perceperea efectelor gravitației și momentul înțelegerii (parțiale și fragmentare) acestei forțe a trecut destul timp, de asemenea între perceperea curgerii sîngelui și înțelegerea fenomenului circulației sîngelui.

Se înțelege de aici că simpla impresiune a simțurilor de către realitate poate genera reflexe și învățare, cu efecte la nivel comportamental, iar contactul empiric cu realitatea poate conduce

⁵ Sub acest aspect, se poate adera la axioma lui Aquino („Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu”), eventual cu limitarea lui Leibnitz („nisi ipse intellectus”) (deși acesta pare a avea rolul de a evita extrema, fără a decurge din argumente demonstrabile).

⁶ Anumite mărimi sînt greu de imaginat, deși cel puțin de la Swift încoace, omul pare a înțelege că percepe mărimile în relație cu sine (de altfel nu doar mărimile, după cum arată Protogoras). Mărimile fizice mari sînt greu imaginabile în raport cu cele familiare omului. Chiar dacă omul simte și are experiența faptului că obiectele nu au neapărat aceeași densitate, rămîne greu de conceput cum un degetar de materie poate fi de milioane de ori mai greu decît Pămîntul (neînțelegîndu-se, de altfel, nici dimensiunile, volumul și masa Pămîntului sau semnificația cererii lui Arhimede), ori ce înseamnă o luminozitate de 2000 de ori sau de 10 miliarde de ori mai mare decît aceea a Soarelui, sau cum, consumînd combustibilul din care este creată, o stea care arde în fiecare secundă milioane de tone de material poate face acest lucru timp de miliarde de ani. Nici amplexarea organizării și infinitele capacități ale cromozomului nu pot fi mai bine înțelese, în relație cu dimensiunile acestuia și cu deprinderile de spațializare a structurilor funcționale ale realității de către ființa umană și, în cele din urmă, măsura ființa umană are mari dificultăți în a se înțelege ca entitate sub-microscopică a Sistemului Solar, chiar a Galaxiei. Efortul ființei umane de a se imagina existînd la nivel microscopic, ca celulă a unui organism, de pildă, aduce înțelegerea faptului că realitatea se modifică în mod corespunzător, de asemenea capacitățile și limitele simțurilor; un fir de păr sau un por pot fi ceea ce pare a fi acum un trunchi de copac sau o groapă. Tot astfel, ceea ce se petrece la nivel cuantic este lipsit de importanță (și de sens, chiar) pentru oameni, care își duc viața la un alt nivel.

Timpul conceput ca a patra dimensiune a spațiului – chiar dacă greu de conceput și astfel – este eroarea cea mai frecventă a înțelegerii continuum-ului spațiu-timp, și arată deslușit că el nu poate fi lămurit prin imagini, ci pe cale conceptuală, și aceasta dificil de construit. Timpul este fascinant deoarece poate părea o realitate (sau o percepție subiectivă) pe care oamenii au învățat a o gestiona și confrunța zilnic. Că lucrurile stau astfel doar aparent o arată însăși împărțirea făcută de oameni, în secunde, minute, ani etc., convenabilă vieții de zi cu zi și progresului în direcția unei anumite paradigme social-mentale. El este conceput prin intermediul schimbării petrecute în spațiu. Secunda este un interval comparabil cu evenimente la îndemîna percepției și acțiunii umane (bătaia inimii, respirația, rostirea unui cuvînt, procesarea unui gînd), și mai ales a dimensiunilor ființei umane (lungimea unui pas, mișcarea naturală a brațului). Pentru o insectă efemeridă, sau pentru una care reacționează în milisecunde, secunda ar fi un interval uriaș, în vreme ce ființa umană nu poate cuprinde cu mintea cum sînt posibile o mie de bătaii din aripi într-o secundă. Dimensiunea influențează percepția, omului fiindu-i imposibil să imagineze dimensiunile infinitezimale de timp (*Planck time*), ori pe cele foarte mari (*Hubble time*). Pentru oameni, timpul rămîne o mărime în legătură cu percepțiile minții lor, grevată de modalitățile de percepție și conceptualizare a spațiului, după cum o arată exprimarea lingvistică, el trecînd, curgînd, alergînd, într-o lume aglomerată de evenimente, sau încremenit, într-un spațiu izolat și fără repere. Povara pe care o preia limba de la gîndire este augmentată de limbă, care nu socoate necesar să își creeze forme pentru a reda astfel de realități, spre a reflecta cunoașterea dincolo de lumea senzorială a omului. Se observă că trecerea de la simțuri la gîndire și apoi la limbă, aduce cu sine acumulări ale slăbiciunilor, remediile fiind aparente întrucît, de obicei acestea sînt doar soluții prin care limba impune propriile cerințe, mai totdeauna distorsionante, căci ființa umană nu renunță la metaforă, a cărei senzorialitate și îngustime o reflectă pe aceea a creatorului ei.

la intuirea acesteia, chiar la o oarecare înțelegere și conceptualizare a ei. Abia trecerea realității în gândire, cu conștientizarea și reflectarea celei dintâi în cea de-a doua, poate face ca plus-gândirea să aducă cu sine plus-înțelegerea – prin modelarea datelor furnizate de simțuri, cu mijloacele și în modalitățile gândirii, deoarece, la rîndul ei, în drumul dinspre varietatea realității către uniformitatea noțiunii, gândirea operează selecții și reduții. Asemănător simțurilor, care nu sînt pe deplin pătrunse de toate simptomele și semnalele întregului spectru al realității, care nu procesează spre a transmite absolut toate datele primite și care operează selecții ale acestora și ale rezultatelor procesării lor, gândirea nu are capacitatea de a recepționa toate nuanțele impulsurilor primite de la simțuri, nu procesează absolut toate datele pe care le dobîndește, rezultatele ei urmînd unei noi selecții atît asupra materialului pe care îl are de prelucrat, cît și asupra unora dintre rezultatele prelucrării acestui material.

Gîndirea – care este capabilă de intuiții selectiv-fasciculare și de procesarea prin cogitație și reflecție, producînd un corespondent mental generator de concepții și perspective, de natură să determine comportamente capabile de a fi modificate – procesează aceste date – parțial în aceeași direcție, parțial acomodat la nevoile funcționale ale propriei structuri.

Îngustînd gama impresiilor și senzațiilor, prin definire și tipologizare, gîndirea ajunge să judece totul din propria perspectivă structural-funcțională, multe dintre presupusele erori ale simțurilor avîndu-și originea, cum am văzut, în neconcordanța dintre relativa amplitudine a simțurilor și îngustimea gîndirii, dintre mijloacele și modalitățile diferite de procesare a materialului. Rezultatele gîndirii devin astfel stări rafinate, care se întorc în simțuri, la nivelul componentei dezvoltate de acestea ca răspuns la apariția circuitului gîndire-simțuri. Fiind aceste rezultate incomunicabile, prin mijlocirea gîndirii organismul și-a creat un instrument de comunicare – limba. Prin atributele sale – capacitatea de autoconservare și tendința către autonomie – aceasta ajunge să opereze propriile reduții și chiar să se opună gîndirii luîndu-și asupra rolul de a reflecta realitatea.

Totuși, aici se află germenii unui mecanism benefic, menit a împuternici limba să se opună dominației către care gîndirea tinde în chipul natural al oricărei entități sistemice. Înfrîntă, însă, limba devine cel mai puternic vector al schimbării inițiate de gîndire⁷. Deținînd proprietatea de a genera idei, soluții și obiective prin care crede a putea modifica realitatea și comportamentele, gîndirea folosește limba drept cale către acest scop, în felul acesta apărînd unele dintre clișeele lingvistice, eufemismele, perifrazele etc. limbii și instaurîndu-se convențiile lingvistice, sociale, morale, culturale, comportamentale etc. În această ipostază gîndirea nu mai este intermediarul slab, care primește ceea ce-i oferă simțurile, se străduie să raționeze asupra materialului impregnat de senzorialitate pentru ca, apoi, să fie trădată de limbă, ci tiranul dictator care transformă limba într-o armă spre a remodela percepția realității și acțiunea din cadrele acesteia.

Senzația, simptomul și semnul. Cea mai fidelă cale de reprezentare a unui lucru sau proces este chiar acel lucru sau proces. Anevoînța autoreprezentării poate fi evitată prin deducerea

⁷ În mod natural, jocul cel mai rezonabil dintre stabilitate și variabilitate, care contribuie la o evoluție naturală rezonabilă din punctul de vedere al ratei evolutive a organismelor, adică al suportabilității acestora se găsește în comunitățile mici și relativ izolate. La nivelul acestora, conservatismul natural și permeabilitatea optim corelată cu capacitatea de asimilare asigură o rată normală a modificărilor. Deschiderea acestora către comunitățile mari – care au o dinamică atît de ridicată încît factorii modificatori devin destabilizatori, nepermițînd sedimentări reale ale achizițiilor – duc la pierderea tuturor atributelor și la asimilare.

lucrului sau a procesului din manifestările lor specifice, adică din simptom, însă fidelitatea rezultatului este doar satisfăcătoare, căci locul realității este luat de un mănunchi de atribute ale acesteia⁸. Chiar dacă aceste atribute contribuie împreună la a semnaliza respectiva realitate, faptul că ele pot exista independent (pe de o parte, ele sînt redade prin senzații diferite: impresii sonore, vizuale etc., dar și ton fundamental și vibrații armonice, roșu și albastru etc., de cealaltă, ele nu apar doar în cazul unei singure realități), precum și acela că pot avea intensități diferite, deci capacități diferite de a impresiona, conduce la apariția și activarea unui proces de selecție a lor.

Trăsăturile naturale ale elementelor realității decurg din legile constitutiv-funcționale ale acestora. Întrucît elementele interacționează la nivelul trăsăturilor lor, acestea din urmă sînt cele care determină întregul complex interacțional, la nivelul posibilităților și tipurilor interacționale, cu consecințe diferențiate în ceea ce privește efectele interacțiunilor. Fiind determinate de particularități, efectele se dezvoltă simțurilor prin trăsături fizico-chimice, iar gîndirii prin relația de succesiune și de cauzalitate instituită. Așadar, natura elementului îi dictează proprietățile, iar acestea determină efectele interacțiunilor sale (unele vitamine sînt hidrosolubile, altele liposolubile, iar un lichid dat într-un fel interacționează cu un recipient din lemn, altfel cu unul de sticlă). Totodată, același element poate deține multiple posibilități de a interacționa cu mediul și cu alte elemente, cu consecințe corespunzătoare la nivelul efectelor (în condiții de temperatură ridicată, apa fierbe la suprafața solului, dar nu și dacă se află în condiții de uriașă presiune, la 5000 de metri, în ocean, iar dacă este aruncată de la 30 de metri, într-o zi de vară va curge, în vreme ce într-o zi geroasă se va cristaliza; hidrogenul și carbonul pot forma felurite legături în funcție de care pot apărea mai multe clase de substanțe – alcani, alchene, alchine, arene etc.).

Sub acest aspect, simptomul este un efect, o consecință directă și organică a constituției materiale și a existenței interacționale a componentelor realității, o reacție devenită stare temporară reflectînd și comunicînd realitatea în chipul atributelor ei, în conjuncție cu particularitățile corpului care o reflectă.

Simptomele ca reacții la mediu pot genera reacții, ceea ce dezvoltă tendințele de comunicare întrucît pot apărea modalități sinergice de existență, bazate pe colaborarea stimulată de înțelegerea reciprocă și datorată răspunsului adecvat față de un simptom, și a răspunsului, tot adecvat, la răspuns. Tot de aici decurge și observarea capacității de a genera în mod deliberat semnale către semenii presupuși a fi dotați cu înțelegere.

O condiție existențială, care generează un anumit tip de tratament din care decurg consecințe multiple, poate fi corelată cu unele dintre acele efecte, care pot deveni motiv al evitării sau repetării deliberate (și artificiale) a respectivei situații. O astfel de speță se înregistrează atunci cînd un școlar este răcit și recunoscut ca atare de către părinți, în baza experienței (deplasarea prin ploaie rece sensibilizează organismul față de anumite tipuri de viroze) și a simptomelor (strănut, stare febrilă, nivel energetic redus etc.). Fiind tratat în modalități relaxante, liniștitoare și plăcute (inclusiv lipsa motivată de la școală) copilul poate încerca retrăirea acestor efecte, dar fără a le mai suferi pe cele ale bolii (dureri, stare febrilă etc.). Faptul acesta se poate împlini prin falsificarea simptomelor.

Depășind cadrele determinate strict natural, acest tip de comunicare izvorăște din tendința de a spori gradul de acomodare la realitate și ajunge la aceea de a acomoda realitatea la organism. Observarea și asimilarea faptului că realitatea poate fi semnificată nu doar prin ea însăși sau printr-un simptom al ei, ci și mediat, pe calea altor realități, adică evitîndu-se relația nemijlocită

⁸ Aici se află temeiurile profunde pentru care omul însuși, precum și alte realități – Divinitatea chiar, nematerială, dar materializabilă – sînt cunoscuți și recunoscuți după atributele lor.

referent-reflector-simptom, precum și a faptului că semnalul are capacitatea de a determina la celălalt gânduri și comportamente, duce ființa umană la a înțelege că semnalul poate fi contrafăcut și reificat. Totodată, folosirea intensă a simbolului și codificarea lui ca semn aduc cu sine capacitatea de a converti impresiile, reprezentările și intuițiile în concepte, iar pe acestea în fluxuri sonore elaborate, codificate în cadrul unui sistem de semne aparent tot mai eliberat de materialitatea realității, însă trimițând mai mult la simțuri decât la gândire.

Limba. Apărut ca urmare a actualizării și evoluției unor posibilități anatomo-fiziologice și genetice, și dezvoltat datorită unor nevoi sociale, limbajul vocal-articulat este o funcție a corpului uman, parțial supusă voinței, prin care rezultatul procurat gândirii de către analizatori și procesat la nivelul acesteia este formulat prin limbă și comunicat în mediu.

Am văzut că realitatea se impune simțurilor în chipul ei, iar acestea o percep în felul lor selectiv, transmițând-o astfel gândirii care, la rândul ei, se exercită asupra materialului primit de la simțuri, decodificându-l și prelucrându-l în limitele date de propriile modalități de constituire și de funcționare, operând propria selecție și modulând datele în chipul propriei structuri funcționale. Trecerea produsului gândirii în limbă are loc printr-o prelucrare proprie limbii, formele și conținuturile gândirii și ale limbii fuzionând parțial. Asemănător felului în care simțurile prelucrează realitatea, iar gândirea senzațiile, limba poate distorsiona gândirea, reprezentând-o cum poate, iar nu cum este. Astfel constrânsă, gândirea ajunge să fie exprimată prin intermediul limbii, intrând în jocul gravitațional dintre simțuri și limbă, cele dintâi tinzând a se impune prin forța evidenței, cea de-a doua să subordoneze și reorienteze în virtutea capacității ei de organ vehiculant.

Întrucât este duală, limba are un comportament în consecință, de instrument și de organ, orientată fiind nu doar de o relație acomodată cu gândirea și cu societatea, ci mai cu seamă către propria construcție și consolidare, și către creșterea coerenței sale sistemice. Prin manifestarea propriilor nevoi, limite și funcțiuni, care o fac să prelucreze materialul pe care îl are de redat, limba eșuează în a deveni un intermediar fidel, un instrument care să vehiculeze realitatea în forme inteligibile fidele felului în care este ea surprinsă de gândire.

Acest aspect poate fi agravat în cazul în care nici simțurile, nici gândirea nu reușesc să surprindă realitatea în modalități ușor transferabile către limbă. Astfel, deși gândirea se apropie greu de înțelegerea felului în care funcționează o gaură neagră – a cărei existență a dedus-o matematic și a perceput-o indirect –, sintagma ajunge să exercite presiuni proprii, generând felurite sugestii deoarece valorile și uzul componentelor sintagmei sînt mai bine învățate decât cele solicitate de această metaforă științifică. Este mai lesne ca vorbitorul să plece de la cunoscut spre a-l extinde (adesea incorect) – formînd noul concept dinspre limbă, adică dinspre stratul vechi al gândirii, iar nu dinspre valorile încorporate prin gândul nou, care ar cere un termen nou – decât să facă efortul de a înțelege conceptul și apoi de a adopta convenția lingvistică.

Deși mișcarea și comportamentul electronilor încă solicită mințile fizicienilor, elevii învață că aceștia descriu orbite eliptice (pe care, desigur, și le imaginează perfecte) în jurul unui nucleu. Chiar cînd se apelează la metafora „norului electronic” și se arată că aceasta decurge din punerea în prim plan a inimaginabilei viteze de rotație a electronilor, lucrurile nu devin mai limpezi, ci se

complică, iar modelul cuantic, conform căruia electronii „apar și dispar” de pe un nivel de energie pe altul, este încă și mai greu de înțeles, nu doar pentru cei ale căror cunoștințe s-au fixat conform modelelor precedente, dar și pentru ceilalți, obișnuiți cu ordinea și previzibilitatea lumii în care trăiesc.

Fie că este vorba despre un termen-metaforă, fie că este vorba despre un termen creat pe baza unor prefixoide, rădăcini și cuvinte grecești, latine etc. – la rîndul lor, acestea avînd, mai mult sau mai puțin, potențial metaforic și sugestiv –, valențele cuvîntului se impun vorbitorului, acesta neputîndu-le ignora. Cuvintele create pe baze internaționale pleacă de la metafore și ajung repede să-și piardă componenta senzorială, au șanse mari de a fi larg acceptate – latina și greaca sînt adecvate în acest sens, ele nefiind neapărat limbi în care cercetătorii și publicul gîndesc (nuanțat) –, însă au nevoie de constantă explicare. În mod obișnuit, termeni precum *cromozom*, *celulă*, *enzimă*, *procarior*, *holocen*, *enantiomere*, *electron* nu spun nimic receptorului, iar explicarea sensurilor elementelor componente (‘corp colorat’, ‘încăpere mică’, ‘ferment’, ‘înainte de nucleu’, ‘pe de-a întregul nou’, ‘părți opuse’, ‘chihlimbar, ambră’ – în diferite grade toate explicațiile etimologice necesitînd explicații orientative) arată caracterul metaforic și îngust descriptiv⁹ al denumirilor și, mai ales, distanța imensă dintre acea perspectivă reduționistă și complexitatea realității astfel denumite, cu imperioasa necesitate a surprinderii exacte și nuanțate a conceptului. Avantajul unor astfel de denumiri constă în capacitatea lor ridicată de a se impune și de a circula, procedeul fiind extrem de productiv în științe¹⁰, uzul intens transformînd metafora în cuvînt, adică în vehicul parțial eliberat de senzorialitatea care a generat metafora¹¹.

Lucrul acesta se observă mai bine în unele cazuri decît în altele. Termenul *entelehie*, de pildă, construit chiar de către Aristotel, cel care mai întîi a gîndit un conținut și abia apoi a căutat să îl redea cumva printr-un cuvînt, nu poate fi bază a înțelegerii conceptului. Cuvîntul acesta exprimă o întreagă concepție filozofică, ce nu poate fi comprimată fără pierderi. De aceea, el este o denumire convențională care accesează conceptul doar pentru cei ce cunosc întreaga concepție din spatele său, adică mai întîi este necesară cunoașterea, apoi urmînd vehicularea acesteia prin simpla denumire, lucru care nu poate fi făcut cu adevărat decît (de) către cineva care are aceeași instrucție, cunoașterii neservindu-i o compresie precum ‘continuă angajare’, de pildă, deși, practic, în discuția dintre cunoscători, se poate rosti în acea poziție orice flux sonor, activînd doar caracterul convențional al limbii, nu și poverile constituirii acesteia.

⁹ Un exemplu semnificativ în acest sens pleacă de la denumirea engleză a mareelor, *tide* (< v.engl. *tīd* ‘timp, perioadă’) Plecînd de la realitatea că forța de atracție a Lunii asupra Pămîntului (combinată cu efectul mișcării de rotație) este diferențială (ea fiind manifestă în cazul zonei pămîntene aflate cu fața spre ea, deoarece se exercită cu mai multă putere asupra acesteia decît asupra celei opuse), fizicienii au lăsat deoparte celelalte atribute ale mării (periodicitate, flux-reflux etc.) și au reținut și reliefat doar efectul secundar și implicit al forței gravitaționale – diferențialitatea. Pe această bază ei au creat sintagma *tidal force*, cu referire la modalitatea în care acționează forța gravitațională atunci cînd un corp masiv (cum ar fi o gaură neagră) deformează sau chiar distruge, ca urmare a exercitării forței de atracție diferențiale, un corp mai mic (cum ar fi o stea).

¹⁰ Cu cît cuvîntul este mai lipsit de mărci senzoriale, cu atît este mai util limbajului specializat, capacitatea sa de a vehicula concepte (chiar pe acelea care provin din senzații), iar nu senzații fiind ridicată.

¹¹ În general, acest tip de denominație se referă la realități despre care, în momentul denumirii, se știu prea puține, limba fiind tratată doar ca un instrument (lucru observat în multe cazuri în care oamenii de știință construiesc astfel de denumiri, cu multă detașare, nu doar convingși de neputințele limbii, ci și cu certitudinea că adevărata înțelegere decurge din exercițiul gîndirii și că limba nu este decît un instrument care nu trebuie să dețină vreă formă de control). Sugestia de la care se pleacă este doar un joc al aluziilor, care nu suplinește nicicum nevoia ulterioară de a înțelege realitatea în mod neechivoc și la nivel conceptual.

Problemele formării limbajului științific arată că multe controverse, chiar atunci când este vorba despre nuanțe, au loc mai ales datorită limbii și mai puțin datorită (pre)concepțiilor. Deseori, știința este și lupta cu limba (tipologiile și terminologia mai degrabă secționează realitatea în funcție de limbă, decât edifică limba pe baza realității și nicicum nu pot ordona realitatea sau gândirea, deși le pot distorsiona grav). Prin felul în care se constituie și funcționează, limba este implicată și se implică în procesele senzoriale și cognitive, procesele de conceptualizare solicitând suportul material al limbii. Termeni precum *variabilitate*, *mutabilitate*, *schimbare*, *evoluție* încă provoacă neînțelegeri printre naturaliști (sau biologi), existența lor nearătând neapărat confuzia din gândire și nici nuanțările de care este capabilă limba, ci nehotărârile ei pletorice, similaritatea de conținut a sferelor cuvintelor, firava lor diferențiere dăunând utilității lor reale. Lucrul acesta indică și cauzele pentru care, adesea, ideea este mai puțin prețuită decât exprimarea limpede și inteligibilă, căci, odată deprins jocul cu limba, imaginile zugrăvite în universul lingvistic conving lesne simțurile (calea aceasta impune adesea concepții greșite, sau oferă instrumente doar aparent operaționale)¹².

Datorită complexului de deficiențe date de: a) capacitățile limitate de prelucrare a materialului procurat de simțuri; b) dificultățile de reprezentare și conceptualizare, c) imperfecțiunile conexiunii cu gândirea, în încercarea se a face comunicarea lingvistică funcțională și eficientă, limba prezintă tendința de a-și însuși valențele și funcțiunile neocupate, de a-și dezvolta corpul, evoluând spre a deveni capabilă nu doar să exprime, ci și să înfrumusească gândirea, tratând materialul procurat de simțuri și de gândire în funcție de propria ei natură și modelându-l în conformitate cu limitele ei.

Neavând limba prea multă apetență pentru concepte și nici prea multă abilitate în a le reda prin cuvinte, așa cum s-au format ele din interacțiunea cugetului cu realitatea sau cu sine însuși, comunicarea lingvistică ajunge să se sprijine cu putere pe simțuri, imaginea vizuală, auditivă, reacția corporală, simptomatică dominând într-atât comunicarea încât prea adesea ele sînt cele ce feresc de înțelegerea greșită. Limba își trădează astfel originea și organicul insert afectiv, ea tinzînd către redarea stărilor trăite, simțite, modelate, generate de experiență și de procesele imaginative și de transfer. Totodată, consolidarea conținutului lingvistic al cuvintelor, în conjuncție cu tendința de a apela la cuvinte cu uz consolidat, face ca limba să prevaleze în relație cu gândirea și cu realitatea, adesea alegerea cuvîntului nefiind dictată de relația riguroasă dintre conținutul său conceptual și realitate, ci de relativa corespondență dintre conținutul atribuit prin limbă și felul în care au fost asimilate la nivelul limbii diferite impresii socializate.

Limba are a reda produsul gândirii în forme materiale și comunicabile. Parțial datorită naturii ei, mai mult datorită atributelor pe care i le-a conferit funcționarea ei, limba are tendința de a asimila și de a-și subordona semnalele furnizate de către simțuri – uneori chiar înaintea prelucrării lor în gândire¹³ –, precum și capacitatea de a prelua cea mai mare parte a rezultatelor proceselor cogitațional-cognitive. Totodată, ea are abilitatea de a folosi materialul aflat la dispoziția individului și ordonat conform experienței lui (adică întregul complex de experiențe și capacități lingvistice, mentale, cultural-sociale, istorice etc., cu care acesta s-a echipat de-a

¹² Preocupat de acest aspect, Kant era convins că tendința către inteligibilitate are drept pendant obscuritatea, și refuza sacrificarea ideilor în favoarea limbii.

¹³ Simțurile premerg gândirii și limbii, nefiind instrumente ale acestora, ci dezvoltări adaptative ale organismului, cerute de interacțiunea cu mediul. Tot evolutiv, însă, ele au devenit sursa de informații a gândirii și, apoi, s-au adaptat parțial la statutul de instrumente ale acesteia. Limba tinde a le prelua, cu toate că materialul livrat de simțuri nu poate fi prelucrat decât de mica porțiune în care limba se suprapune cu gândirea și în care limba își are originea.

lungul devenirii sale), în felul acesta activându-și „reflexele” de conceptualizare pe care le deține și utilizându-și propriile resurse – al căror potențial îl poate crește în mod accelerat. În acest mod limba tinde către substituirea gândirii prin înlocuirea conceptelor cu termeni corespunzători experiențelor anterioare, procesul trecerii prin cugetare sau măcar al validării dinspre gândire tinzând să se reducă la minimum. Tendința care o domină în mod constant și accentuat este de a se organiza formal și funcțional, mai degrabă în chipul unui organism, decât în chipul procesului pe care are a-l oglindi.

Funcționând în direcția demotivării relației simțuri-gândire și a ignorării rezultatelor gândirii, instituindu-se prin crearea propriilor motivații, limba tinde să genereze conținuturi proprii, pe care tăria formelor, viteza de circulație și centrarea vorbitorului pe perspectiva lingvistică le fac să fie adoptate de gândire, chiar atunci când provin din distorsionarea conceptelor oferite de către gândire. Posibilitatea limbii de a crea forme care stochează forme și conținuturi o îndeamnă la a renunța la permanentul apel la gândire, astfel încât relația cu gândirea și cu societatea este adesea aparentă, limba re folosindu-și structurile fără a le trece de fiecare dată prin încărcarea, învestirea și validarea lor de către gândire. Prin manifestarea propriilor nevoi, limba se transformă dintr-un intermediar fidel – instrument care translează în forme inteligibile realitatea, așa cum este ea surprinsă de gândire – într-un organ care prelucrează materialul pe care îl are de redat.

Se înțelege din cele ce preced că produsul prelucrării raționale și lingvistice a realității de către ființa umană este profund grevat de instrumentele cunoașterii și exprimării – capabile să își creeze microuniversuri cu existență aparentă – cu consecințe semnificative asupra înțelegerii nedeformate a realității.

Analogia ca metaforă. Atunci când gândirea ajunge la intuirea unor realități, limba se simte în voia sa dacă denumește întrebuintând cuvinte care se referă la trăsăturile, alcătuirea, funcționarea și interacțiunile unor realități care deja au impresionat simțurile, s-au cristalizat în senzații și stări proustiene, avându-și termenii care sugerează întregul lor complex senzorial, deci sînt deja învățate și funcționale. Procesul pare a fi indus de nevoia de înțelegere și apropiere a realității, dar acele imagini reflectă mai cu seamă modalitățile în care a fost perceput și asimilat referentul către care trimite imaginea folosită. În felul acesta numirea se face prin trecerea atributelor unui concept asupra altuia, cu implicații asupra conceptualizării și, apoi, asupra felului în care este socotită realitatea corespunzătoare. Așa cum gândirea preferă tiparele și reduce senzațiile proaspete la unele deja stocate și clasificate, tot astfel limba re folosește termeni, reducînd astfel conceptul nou la unul vechi, adesea fără a fi descifrat noua realitate prin concept și, uneori, chiar fără a fi limpezit prea bine vechea realitate prin transformarea ei într-un concept lămurit. Din acest motiv, atunci când nu pot fi acoperite conceptual, golurile de cunoaștere sînt acoperite lingvistic, deoarece – decurgînd din relația sa cu gândirea – procesul de numire dă senzația înțelegerii.

Relația dintre termeni și concepte. Intuiția care a dus la apariția denumirii *atom* a fost depășită de cunoaștere, termenul a rămas, însă fără a deveni un concept pur teoretic (singura situație care i-ar justifica existența și uzul, întrucît astăzi nu mai există temeuri științifice pentru a numi astfel vreo particulă). *Carantina* se referea la o perioadă de patruzeci de zile, considerată

a fi necesară pentru evidențierea unor eventuale simptome ale unor boli contagioase (uneori vindecării formelor ușoare), și putea fi aplicată celor ce circulau peste limitele anumitor teritorii. Chiar când perioada s-a scurtat denumirea s-a păstrat, limba nerenunțând la formă și ignorând sensul de bază și inițial. Sintagma *etimologie populară* a fost dintru început greșit construită, de data aceasta limba preluând din gândire un concept asupra căruia s-a reflectat insuficient. Cu toate acestea, ea a fost cea care l-a impus și, mai cu seamă, ea este cea care nu consimte la înlocuirea lui, prea adesea folosirea sa solicitând lingviștilor precizări asupra accepțiunii sintagmei.

Lucrările de semantică și terminologie diacronică abundă în situații care ilustrează colaborarea, la constituirea limbii, a feluritelor procese ce produc așa-numitele *metafore*, *sinecdoci*, *metonimii* și funcționarea limbii prin selecție și catacreză. În fapt, acesta este modul de funcționare al limbii: selectează elemente care decurg din experiența simțurilor și a gândirii, creează cuvinte ce surprind și redau părți din realitatea simțită cugetată, după care, prin uz intens, se eliberează de multe dintre trăsăturile conținute, ajungând treptat la un nucleu convenționalizat. Totuși, termeni cu adevărat *neutri* nu există deoarece, oricât de masiv ar fi acest proces de eliberare, limba reține mereu urme ale procesului de creare a cuvântului, prin care impresia, gândul, perspectiva și uzul îl amprentează, iar contextul referențial, cogitațional și lingvistic îl modulează treptat. Rezistența formei lingvistice arată că, în ciuda realității și a gândirii, limba nu renunță lesne la forme, pentru păstrarea lor forțând conceptele și instituind convenții¹⁴.

Este greu de înțeles că Pământul se rotește în jurul propriei axe și a Soarelui totodată, căci senzațiile indică altceva. Deși acest lucru poate fi ilustrat cu ajutorul unei machete sau al unui desen, adică poate fi conceput pe baza experienței și cu ajutorul unor imagini, ființa umană are dificultăți în a înțelege realmente cum „călătorește” Pământul prin gravitație. De aceea, nu pare a fi o tragedie faptul că, la mai bine de o jumătate de mileniu după Copernic și la peste patru sute de ani după jertfa lui Bruno, se păstrează inerțiile date de aparențe, iar cuvântul forțează realitatea și determină gândul, spunând „Soarele răsare”. Se poate crede că inerția este de limbaj, fără urmări asupra gândirii. Totuși, deși teoretic se acceptă că nu Soarele răsare, și că partea de Pământ pe care se află vorbitorul revine cu fața la Soare, limba rămîne să trădeze miezul antropocentrist și doar parțial geocentric al concepției, deficiențele fiind, pe de o parte structurale și expresive (nu este lesne de formulat „Rotația Pământului a adus iarăși locul în care ne aflăm în poziția în care radiația solară ajunge direct la noi” sau altcumva, mai ales atîta timp cît o formulă mult mai scurtă, fie și inexactă, poate transmite revenirea a ceea ce se numește *dimineață*), dar și conceptuale, deoarece inerțiile aparenței conceptului și tirania formei lingvistice sînt mai puternice decît ajustarea rațională. Sub acest aspect, nu avem a face pur și simplu cu un limbaj care se vrea suplu sub aspectul valențelor de semnificare și al vitezei de comunicare, ci cu unul care se impune gândirii și comportamentului.

Datorită unor detalii periferice și neesențiale, o anumită insectă este, pe de o parte, numită *mantis religiosa*, adică în termenii unei realități umane, în sine lipsite de orice legătură cu

¹⁴ Această modalitate de continuă selecție, restructurare și prefacere este, în esență, definitorie nu numai pentru limbă sau pentru gândirea creatoare de noțiuni, ea decurgînd din principiile pe baza cărora funcționează realitatea vie și nevie.

structura și cu funcționarea insectei (numele vrea să facă aluzie la o presupusă poziție a sa asemănată cu cea în care unii oameni se roagă sau la forma capului ei) iar de cealaltă este apoi judecată ca fiind ‘atroce’ și ‘necruțătoare’, adică în termenii unei invenții social-umane (morală), dar nu neapărat spre a o înțelege mai bine¹⁵. Mai lipsită de noimă reală este denumirea *Victoria* dată de Livingstone unei cascade căreia localnicii îi dăduseră un nume ce semnifică ‘fumul tunător’¹⁶. Foarte semnificativ este și cazul numelui dat celei mai înalte culmi himalayene. Aceasta avea un nume destul de cunoscut și de răspândit, chiar printre europeni, *Chomolungma* (numele tibetan), alături de care coexistau mai multe denumiri aparținând diferitelor comunități locale relativ învecinate, dar fără ecou în afara acestora. Oarecarele guvernator al Indiei de la jumătatea secolului al XIX-lea, însă, printr-un artificiu care a mimat seriozitatea și buna credință, a propus numele Everest (numele predecesorului său) și, în ciuda opoziției chiar a lui Sir George Everest (care a arătat că o acțiune atât de radicală nu era necesară și că numele său nu putea fi rostit întocmai de către localnici – ceea ce s-a dovedit a fi adevărat și ceea ce a făcut ca situația rezultată să nu fie diferită de cea anterioară decât prin aceea că localnicii au ajuns să dețină încă un cuvânt pidgin), toată lumea „civilizată” a adoptat numele comod pentru ea.

Alteori limba poate stimula interpretările, chiar de rea-credință. Atacînd concepția lui Lamarck, conform căreia, tinzînd către împlinirea celor mai puternice nevoi, vietățile își pot dezvolta astfel funcții și chiar organe, și luînd în derîdere ilustrațiile sale (în ultima parte a vieții sale chinuite, lipsit de capacitatea de a face observații directe, Lamarck s-a văzut în situația de a compensa prin unele speculații și construcții mentale), potrivnicii marelui naturalist au afirmat că acesta susține că animalele au dobîndit organe doar pentru că și le-au dorit! Afirmăția lui Osborn, că omul nu a fost niciodată maimuță (adică este o primată, precum maimuțele, dar nu derivată din acestea), a fost înțeleasă – de unii în mod greșit, de alții voit, și unora și altora convenindu-le astfel – în sensul negării evoluției omului din forme inferioare. În cazul bosonului Higgs, creaționistii și colportorii sintagmei, nu și ai conceptului, aberează atunci cînd vorbesc despre „particula lui Dumnezeu”, Higgs însuși (care este ateu), alături de alți fizicieni arătînd că acest supranume este de natură să inducă în eroare, fiind complet fals¹⁷.

*

Unele nume sînt reprezentări figurate sau redau întîmplări reale ori presupuse, altele sînt concepte cugetate, altele sînt doar cuvinte, adică unele nume pleacă de la perceperea și trăirea

¹⁵ Din aceeași categorie este și o întrebare precum: prin schimbarea culorilor, cameleonul se camuflează sau comunică?

¹⁶ Schimbarea de nume este nepotrivită deoarece putea fi preluat prin adaptare numele băștinaș, ori se putea crea o metaforă asemănătoare. Obiceiul exploratorilor de a numi realități necunoscute lumii din care vin ei lezează oarecum realitatea deoarece constituie o formă de redenumire a unor realități altora, despre care exploratorii nu știu nimic sau, foarte rar, știu prea puține. El reflectă aceeași tendință umană de a numi ceea ce a impresionat simțurile, fără ca realitatea numită să fie supusă proceselor elaborate ale gândirii. Acest ultim fapt arată credința (parțial instinctuală) că realitatea percepută poate fi supusă prin denumire (formă de tipologizare). Deși par a fi o formă de omagiu, cazurile precum acesta reprezintă mai curînd o modalitate de cucerire (manifestată prin extinderea unei denumiri semnificative), o încercare de convertire prin limbă a unui univers conceptual la un altul, cu implicații asupra percepției realității.

¹⁷ În general, materialul lexical apare ca urmare a unor procese de fuziune dintre senzații, impresii și facultatea vorbirii – metafora fiind expresia senzorialității în limbă –, iar apariția cuvintelor se petrece prin abandonarea treptată a zgurei senzoriale și limpezirea rezultatelor reflecției și cugetării – cuvîntul fiind expresia raționalității în limbă. Dacă lucrurile stau astfel, atunci se poate spune că cuvîntul anihilează metafora. Multe dintre situațiile care apar în limbă, însă, arată că metafora anesteziază gîndirea.

realității, altele de la conceptualizarea ei, iar altele de la reflecția asupra limbii, toate fiind rod al experiențelor și perspectivei umane.

Plecând de la reacția organică a simțurilor, trecând prin memorarea și clasificarea stimulilor și a răspunsurilor, ființa ajunge la metaforă, care își depășește rolul denominativ, intră în gândire și își arogă o funcție cognitivă, reconstruind conceptul. În felul acesta, sub aparența parcurgerii drumului de la cunoscut la necunoscut, se modifică percepția asupra realității și are loc modificarea conținutului gândirii. Deși limba nu are cum să perfecționeze gândirea și nici să redea direct realitatea, exercițiul ei constant și perfecționat merge în direcția substituirii gândirii și a redării realității prin conectarea la impresii și senzații, pe care încearcă a le spune în felul ei. Limba pare a renunța astfel la rolul de tipar material în care se toarnă gândul, preluându-l pe cel de modalitate de redare a percepțiilor.

Tendința de a explica realități complicate, adesea conceptuale, apelează la reprezentarea acestora în modalități familiare sau doar intuitive, ceea ce generează sintagme pur metaforice. Astfel, ipoteza apariției Universului prin expansiunea unei particule fundamentale, *ipoteza primului atom*, cum a numit-o autorul ei, Georges Lemaître, a mai căpătat și denumirile plastice *oul cosmic* și *big bang* (prima datorată aceluiași, cealaltă unui astronom care nu a crezut în această teorie – Fred Hoyle). Prima sintagmă este pe de-a întregul metaforică, *ou* trimițând la materia vie, din punct de vedere strict științific inacceptabilă ca denumire, iar *cosmos* la ordine, aceasta putând fi cel mult prezumată. În ceea ce privește cea mai cunoscută denumire, *big bang*, autorul ei a susținut că a vrut astfel să reliefeze diferența dintre teoria expansiunii Universului de la o particulă de teoria anterioară (în care a crezut până la moartea sa, survenită în 2001!), care susținea existența unui Univers echilibrat și static. Metafora a funcționat, însă apelul la complicitatea receptorului este total deoarece inflația instantanee și extrem de puternică ar putea fi numită *mare*, *de amploare* doar având în vedere uriașa energie și efectul, întrucât condițiile momentului nu presupun existența sunetului, și nici a luminii (este plauzibil să se fi produs unde acustice, respectiv fotoni). Tot Georges Lemaître a mai vorbit și despre *univers phoenix*, tot spre a ilustra metaforic existența în cicluri a Universului, între o inflație și o contracție.

Denumiri precum *gaură neagră*, *genă egoistă*, *materie* și *energie întunecată* sînt livrate publicului larg (fără a lipsi din discuțiile purtate între fizicieni¹⁸) spre a sugera nu ceea ce exprimă ele în limbajul obișnuit, ci: o entitate cosmică avînd o gravitație atît de mare încît absoarbe materia și energia fără a le repune în circuit decît – probabil – în urma unor procese complexe de „evaporare”; trăsătura intrinsecă a unor structuri elementare ale materiei vii, prin care aceasta tinde să își continue existența; o entitate care afectează materia „obișnuită” prin atracție gravitațională, dar care nu interacționează în nici un alt fel; respectiv o forță care se opune celei de gravitație, accelerînd expansiunea Universului. Despre ultimele două, totuși, nu se știe și nu se înțelege deocamdată ce sînt ele de fapt, decît din deducerea unor efecte ale acestora

¹⁸ Pe anumite baze și avînd în vedere anumite mize, unii fizicieni, precum Hawking, consideră că astfel de denumiri sînt bune nu doar pentru amuzament, ci și utile întrucît stimulează imaginația și, desigur, beneficiază de o mare circulație. Lucrurile pot sta astfel pentru fizicieni care înțelegînd realitatea nu se abat de la conceptele purtate de termenii metaforici. Dacă e vorba despre publicul larg și despre înțelegerea și conceperea realităților descoperite de către fizicieni, atunci tocmai imaginația este cea care produce abateri, întrucît ea funcționează pe coordonatele realității comune, fiind lipsită de sprijinul procurat de prealabila înțelegere în gândire a conceptului.

și pe baze matematice. Uneori, precum în cazul primei sintagme, alternative precum *singularitate gravitațională* sau *evenimentul spațiu-timp* par a descrie mai bine nivelul actual al cunoașterii, fără apel la sugestiile metaforei, dar și fără priză la public.

O ipoteză privind o particularitate de organizare a spațiului precum cea numită *puntea Einstein-Rosen* este cunoscută (desigur, la fel de profund pe cât o reflectă denumirea) sub numele *gaură de vierme* (creație a americanului J.A. Wheeler), deși această sintagmă nu revelă nimic profanului deoarece percepția și conceptualizarea spațiului de către pămînteni fac ca „scurtăturile” să nu apară decît în raport cu căile ocolitoare, cel mai scurt din A în B fiind drumul din A în B, „de-a dreptul”, o scurtătură în sînul unui drum drept nefiind observată în realitatea curentă și la îndemîna, în care spațiul nu poate fi pliat.

O denumire precum *hipopotam* decurge din faptul că animalul a impresionat astfel încît a fost asemănat cu un ‘cal de rîu’, cei care au dat numele refuzînd pe cele deja date de către băștinașii care îl cunoșteau cu multe mii de ani înainte, iar știința alegînd să folosească această denumire, la care a adăugat o precizare cvasisuperfluă: *hipopotamos amphibius*.

O sintagmă precum *pasiv-agresiv* are a defini un tip de comportament privit din punct de vedere psihologic. În fapt, nu este vorba decît despre una dintre modalitățile firești (adică în firea materiei vii) de a-și găsi și crește posibilitățile de supraviețuire și de succes. Lipsa forței fizice, persuasive, a capacității de a se impune de la sine etc., poate fi compensată prin dezvoltarea anumitor trăsături (conștientizate sau nu, de natură psihologică, eventual intelectuală) care generează comportamente ce speculează latura socio-psihologică a vietăților. Denumirea nu probează observarea atentă a unui contemplator extern și obiectiv, de natură a aduce cu sine înțelegerea reală și profundă a unui proces, apoi conceptualizarea sa, ci mai degrabă o perspectivă idiosincronică a unui participant¹⁹.

O sintagmă precum *atenție distributivă* nu are nici o bază în realitate deoarece creierul nu poate procesa decît o singură informație, și numai una singură, viteza cu care poate face acest lucru, precum și capacitatea sa de a începe procesarea mai multor informații (descompuse) și de a continua procesarea lor într-o succesiune rapidă dînd iluzia concomitenței. O astfel de sintagmă, însă, induce și sprijină prejudecata despre presupusa capacitate de a procesa simultan mai multe seturi de informații, eventual chiar foarte variate.

Ceea ce se numește *exemplu personal*, de fapt nu este decît o denumire dată din perspectivă social-morală unei trăsături comune multor viețuitoare, de a învăța prin imitarea comportamentelor observate.

Două substanțe puse laolaltă nu generează o reacție – cel mult, faptul că omul le-a pus acolo poate fi numit astfel – întrucît *reacția* este ceea ce se petrece față de o *acți(un)e*.

¹⁹ Există domenii ale activității umane care, pentru a numi simptome și stări ce nici nu pot fi descrise relativ acurat, nici nu pot fi prea bine conceptualizate, nici nu pot fi dovedite ca existînd mai mult decît prin presupuse efecte, folosesc modalități aluzive de denominație, prin apel la tipologii literare. Uzul acestor mijloace este de mare efect la nivel comun chiar dacă, în fapt, un astfel de apel constituie un recurs la rezultatele observării, descrierii și judecării estetice a lumii, de către autorii de literatură beletristică. Inadecvat și inoportun din punct de vedere științific, acest procedeu care folosește reduții tipologizante arată comoditatea procesului de etichetare și, în contextul unei dispunerii reduse către raționalitate, prevalența vitezei de comunicare asupra proprietății conceptuale și a acurateții mesajului.

Tendința teleologică a ființei umane, care caută „sensul” în orice acțiune a sa, și chiar în a oricărei entități vii sau nevii, constituie una dintre presiunile constante care orientează gândirea și mână acțiunile umane. Acuitatea cu care sînt percepute relațiile cauzale (singura certitudine umană) și dificultatea de a cuprinde legile universale în varietatea formelor de manifestare ale acestora sînt de natură să inducă convingerea că totul are un scop, un sens și un rost, că existența este precedată de un plan (eventual maleabil la nivel de detaliu). Alături de aceasta stă tendința către simetrie, „perfectiune” etc., care nu decurge din înțelegerea și copierea unui model al realității, ci dintr-o iluzie a minții aflate în căutarea modalității de a defini și tipologiza varietatea unei realități dinamice, spre a putea ajunge la o iluzorie stăpînire a acesteia, cu toate implicațiile ce decurg de aici. De aceea, elementele realității sînt clasificate cu lesniciune și foarte greu de mutat dintr-o clasă într-alta.

De pildă, plecînd de la observația că Pămîntul funcționează între parametri foarte fini la scară galactică, principiul antropic (denumirea în sine este înșelătoare) se constituie prin negarea deducției că aceștia au fost astfel reglați încît viața să apară, susținînd în schimb că datorită funcționării Universului pe baza legilor sale, din întreaga gamă de posibilități, în anumite locuri s-a actualizat acest mănunchi de parametri, cu consecința apariției vieții. Cu alte cuvinte, nu au fost rînduite condițiile astfel încît să apară viața (inteligentă), ci viața a apărut întrucît anumite condiții s-au întrunit, ea fiind simpla consecință a unui anumit set de condiții, nu acestea fiind ordonate în scopul apariției vieții. Nu *Deus sive Natura* a oferit omului tot ceea ce este necesar supraviețuirii (mediu prielnic, cu aer, apă, plante, animale hrănitoare și sănătoase, vindecătoare și regenerante etc.), ci conjuncția care a dus la apariția și dezvoltarea acestora, modalitățile de organizare a elementelor chimice din Univers, consubstanțialitatea și coexistența vietăților în mediul rezultat au fost de natură să ducă la funcționarea corelată, concurrentă și reciproc sprijinită a entităților vii. (Cu toate acestea, constelația rezultată și care susține viața este departe de a avea perfectiunea care i se acordă în mod obișnuit și nejustificat.)

La fel, mișcările planetelor se petrec în consecvența conjuncției forței gravitaționale cu mărimile, diametrele, masele, orbitele, vitezele planetelor etc., iar faptul că, în anumite momente și din perspectiva privitorului uman, acestea par „a se alinia” cumva, nu se petrece în virtutea unei voințe sau spre împlinirea unui anumit sens, ci ca simplă consecință a funcționării legilor fizice (gravitație, mișcare de rotație etc.). Tot astfel, faptul că imaginația ființei umane „desenează” pe „cer” forme și fapte degajate de mentalul pămîntean nu înseamnă că, în Univers, stelele se orînduiesc în conformitate cu creația imaginară a omului (Carul Mare, Gemenii, Orion, Fecioara, Săgetătorul etc.), iar faptul că o parte a galaxiei se poate vedea de pe Pămînt ca o aglomerare de stele, nu înseamnă că acolo chiar se află o aglomerare stelară.

Simplificarea sferei noțiunilor prin ignorarea unor note, a conținutului semantic al cuvintelor prin ignorarea unor seme și reducerea contextelor posibile au printre consecințe creșterea accesului la concept și a vitezei de circulație a cuvîntului. Prețul plătit este deformarea conceptului, cu presiuni de modificare în consecință a percepției referentului, adică instaurarea dominației tiparelor mentale și lingvistice.

În felul acesta știința, de pildă, devine dificil de gândit altfel decât a fost ea concepută prin analogie și exprimată prin limbă, cu ramuri precum un copac, iar realitatea ajunge să dețină nivele precum o scară, creierul devine un recipient, un procesor, un univers, corpul se reduce la starea de mașină, societatea ajunge organism, diferite alte elemente ale realității și constructe umane sau doar ale minții umane devenind: labirint, piramidă, cale, univers, societate, mecanism, lumină, chimie, astru etc. și Dumnezeu. Asocierea conceptuală și lingvistică face ca gândirea sau rostirea unuia dintre elemente să solicite întregirea prin celălalt (cel explicat își cere explicatorul), adică atributul euristic, sugestiv, ajutător devine trăsătură definitivă – pe fondul tendinței de „a cunoaște” realitatea cu orice preț²⁰ –, imaginea uzuală și povestea cu sens (eventual și cu ambigua provocare numită *tilc*) fiind mai lesne de reținut și de mînut, cartea de povești educînd mai mulți decât cele de filozofie și de știință.

Din întregul material procurat de gândire, limba tinde să rețină doar segmentele înscrise în rețeaua de concepte edificate pe cale lingvistică și din perspectiva dominant antropologizantă, adică nu neapărat în datele cunoașterii absolute, cît în limitele unui amestec dintre evoluția istorico-socială și rezultatele modelării gândirii și realității de către limbă. În felul acesta limba riscă să nu redea deplina și adevărata înțelegere a realității de către gândire, ci modul în care decupează ea realitatea abstrasă de la simțuri și de la gândire. Tendința limbii de a prelucra și reda datele simțurilor, așa cum apar la nivelul analizatorilor, scurtcircuitînd oarecum gândirea (unele dintre zonele corticale în care gândirea are acces la analizatori fiind comune cu cele ale limbii) este făcută posibilă de către metaforă și se manifestă prin aceasta, efectul cel mai evident, poate, al tendinței limbii către autonomie și autarhie.

O denumire precum *calea lactee* este o metaforă grevată de capacitatea de percepție (aglomerarea luminoasă), pe care avansul cunoașterii nu a îndepărtat-o, termenul *galaxie* fiind științific și (re)curent. Lucrul acesta arată, deopotrivă, neîncrederea și indiferența astrofizicienilor față de limbă. Totuși, comunicînd în afara sferei lor, omul de știință evoluționist care folosește termeni precum *creat*, *proiectat*, *construit*, *echipat*, cu referire la felurite realități – deși nu crede în Creație și respinge perspectiva teleologică –, biologul care spune că leul este *oportunist*, elefantul *stăpînește* peste animale, cerbul *se mîndrește* cu carnea sa, teologul (și cartea sa) care spune că Dumnezeu *se întristează*, *se mînie*, *iubește*, *este gelos* etc.²¹ folosesc modalitățile limbii comune pentru a exprima nu realitățile către care trimit acele cuvinte, ci pentru a explica ceva. Cu toate că limba nu le oferă decât alegeri între diferite grade de eroare, spusele lor nu sînt înțelese la fel de toată lumea, astfel de explicații fiind de natură să modifice conținutul conceptual care trebuia exprimat, dar mai ales să genereze hărți și tipare mentale capabile de a se fixa în mod trainic și de a produce consecințe.

Pe de altă parte, limba comună are deprinderea de a prelua termeni științifici pe care îi simplifică prin uz, creînd în mod greșit sinonime al căror singur rost este varietatea expresiei sau

20

Adesea, „prețul” plătit nu reprezintă strădania celui care vrea să cunoască, ci imaginea celui ce este etichetat sumar.

21

De asemenea autorul lucrării de față, încercînd a-și ilustra teza, dar și nevoit de felul în care este organizată limba.

transmiterea unor mesaje cu privire la cunoștințele vorbitorului, false, desigur, precum în cazul echivalării termenului *entropie* cu *dezordine*.

Cel mai adesea, deși inițial gândirea poate să nu admită asemenea produse ale limbii mai mult decât pe niște convenții oarecare, persistența uzului și presiunile sociale vor ajuta la impunerea lor nu doar ca pe niște inofensive modalități de exprimare, ci ca pe niște adevărate purtătoare de concepte asupra cărora societatea a raționat profund și care reprezintă cel mai înalt deziderat social.

Consecința care decurge de aici este capacitatea limbii de a deveni factor modificator (sau organ deformat) al gândirii, cu posibile urmări la nivel comportamental. Reflectând constructe conceptuale și morale edificate de ființa umană la intersecția dintre limbă și simțuri (ambele cu experiențele sedimentale și comparate), și mai puțin constructe generate de gândirea pură sau care a rafinat materialul primit de la simțuri, discursul lingvistic este instrumentul cel mai la îndemână²² prin care societatea poate remodela gândirea și simțurile membrilor ei în direcția anumitor deziderate socio-morale și mentalitare.

Acest proces se petrece pe calea metaforei, cea care nu reflectă fidel nici intuițiile gândirii de la primul contact al acesteia cu simțurile, nici rezultatele proceselor cognitive petrecute în interacțiunea gândirii cu sine însăși, ci, în baza unor senzații consolidate prin experiență, aproximează impresii și intuiții pe care le asociază unor necunoscute. Transformând un termen într-un soi de referent – cu ignorarea unor atribute ale sale și reliefaarea altora, apoi schimbând perspectivele și translându-le asupra celuilalt termen –, metafora operează o identificare prin care reconstruiește și restructurează atât gândirea despre cunoscut, cât și realitatea necunoscutului²³. O astfel de figură poate deveni modalitatea cea mai obișnuită nu doar de a denumi, dar și de a cunoaște.

Caracterul euristic al metaforei, care orientează și structurează gândirea determinînd-o, face ca aceasta să devină cea mai insidioasă modalitate de a așterne bazele sofismelor de tot felul, prin care principiile sînt extinse dincolo de domeniile lor, raționamentele supuse torsiunilor devin călăuze raționale și morale, termenii sînt echivalați sau opuși în mod abuziv (existența unui „drept” implică exercitarea sa, nu doar o poate permite; identificarea dreptului juridic cu cel natural; acceptarea unei convenții înseamnă că ea nu poate fi înlăturată imediat ce se dovedește indubitabil că este pernicioasă prin consecințe și/sau aplicare; ceea ce este valabil pentru o specie este valabil pentru toate; cine nu e cu noi e împotriva noastră etc.), cu consecința modificărilor în gândire ale accentelor mentale (viața sau dezbaterea ca luptă evidențiază componenta polemică dar le eludează pe toate celelalte: comunicare, colaborare, plăcere, învățare, dezvoltare etc.; scopul unui partid este accesul la „putere”, așadar mijloacele ajung să nu conteze, abuzul este

²² Prin ea însăși, gândirea (cea reală, desigur) ar necesita procese complexe și, mai ales, intrarea în acțiune a componentei critice. Simțurile și limba sînt organe care percep și vehiculează informații, și care au capacitatea de a intra în autocontradicții, dar nu pe cea de a discerne.

²³ Senzorialitatea metaforei (decurgînd dintr-o clasă a impresiilor, așa cum le concepea Hume) în asociere cu capacitatea ei de a se impune unei ființe aproape iraționale este una dintre sursele importante ale slăbiciunilor și confuziilor cunoașterii, cu toate consecințele ideologice și comportamentale care decurg de aici.

tolerabil, acțiunile sale ajung să fie orientate către și de către acest scop, deci alegătorii trebuie să accepte cu ușurință – mai ales cei „captivi” – această stare total contrară intereselor lor²⁴). Ceea ce rezultă este un amestec confuz și incoerent constituit dintr-o imagine mentală și conceptuală deformată asupra realității, însoțită de convenții acceptate necritic și expuse cu vehemență și inflexibilitate, cu apariția de comportamente înconsecință, intransigență față de realitate²⁵ și ideea modificării acesteia în chipul ideologiei. Totodată, instaurarea dominației anormale se servește de tendința firească a organismelor de a-și găsi coerența, însă, în contextul creat, coerența este căutată în anomaliile induse²⁶, exercițiul în această direcție ajungând să genereze experiență, adică exact baza pe care se construiesc deprinderile de procesare a informațiilor senzoriale, cognitive, raționale, lingvistice și comportamentale.

Urmarea firească este apariția interdicțiilor de rostire și de semnificare și, în consecință, a interdicțiilor de gândire, adică relația firească dinspre gândire spre limbă se torsionează și nu se mai vorbește după cum se gîndește, ci invers, iar limba ajunge să decurgă din senzații iar nu din cogniție și cogitație. Aceasta este modalitatea prin care instrumentul ajunge să-și modeleze creatorul și să îl ia în stăpînire.

Lucrurile acestea sînt posibile deoarece cuvintele nu sînt raportori ai realității filtrate în simțuri, procesate prin gândire și trecute în limbă, ci proiecțiile unui sistem care își asumă reprezentarea și colportarea interpretînd în modul dictat de propriile procese evolutive și interacționale, dar numai întrucît gîndirea o permite. Imaginile folosite în procesul de reprezentare și de comunicare reflectă mai degrabă modalitățile de reconfigurare a gîndirii în relația ei cu limba, adică nivelul eficient de dezvoltare a limbii. Datorită acestui parcurs al informației, nici realitatea simțurilor nici conceptul nu mai sînt redade întocmai, ci în urma însușirii lor de către instrument. Acesta transformă totul în construct lingvistic, modelează percepțiile și conceptele conform universului semantic, iar relațiile din mediu în chipul propriei sintaxe. În felul acesta, de la transmiterea relativ fidelă a realității, de la un releu la altul, se ajunge la distorsionarea acesteia în chipul releelor și conform cerințelor acestora, cu consecința

²⁴ Cel care ar observa că rolul partidelor este de a găsi soluțiile optime pentru evoluția societății, căutare care trebuie să implice toate forțele sociale, inclusiv alte partide, poate fi catalogat drept „idealist” și „naiv”.

²⁵ Realitatea este dinamică și suplă, concepțiile tind către dogmatizare. Într-un sens, tendința celor asemenea de a se grupa și de a-și crește numărul prin convertire stă în firea naturii. De aceea, într-o biocenoză, tipurile de organisme congruente tind în mod natural către reducerea pînă la dispariție a tipurilor de relații cooperative, concomitent cu creșterea celei de concurență, spre instaurarea dominanței, dacă este posibil pînă la exterminarea seamănului concurrent. Impunerea unei perspective oarecare (indiferent cum ar fi numită, ideologică, etică, artistică, umanitară etc.) este o chestiune de grup. Fiecare grup concepe o modalitate proprie de a se asigura de atingerea mizei reprezentate de supraviețuirea grupului (constituit din indivizi avînd o anumită mentalitate și acționînd în consecință). În relație cu propriii membri precum și cu ceilalți, coeziunea grupului implică declararea superiorității absolute a mentalității sale asupra oricăror rezultate ale gîndirii (sau ale altor revelații divine!) și plasarea acesteia în ascendența oricărei alte perspective – prezumînd imposibilitatea ca, în cazul unui dezacord, celălalt să poată avea dreptate. În fapt și în ultimă instanță, promovarea oricărei forme de libertate (de cuvînt, de gîndire, de acțiune) se referă la o astfel de afirmare a unei mentalități, nu a tuturor mentalităților. Tacticile merg de la cea a salvatorului care se perenizează ca atare și apoi devine dictator, la cea a obiditului care se victimizează perpetuu, tot spre a deveni dictator, și unul și celălalt parazitînd clasele de semeni din biocenoză pînă la disturgerea deplină a structurii ale cărei reacții favorabile le speculează. Sub acest aspect, procesul se poate desfășura și în oglindă, încercarea de a-l înțelege pe celălalt trecînd prin renunțarea la unele elemente proprii și la strădania de a adopta elemente ale celuilalt – formă de identificare cu el prin renunțarea parțială la propria identitate –, lucru care se petrece mai cu seamă prin acceptarea convențiilor propuse de celălalt și chiar prin înlocuirea propriilor obiceiuri de gîndire cu ale celuiia.

²⁶ Cînd nu o ignoră pe Cassandra, mulțimea îl ucide pe Laocoon dimpreună cu vîlstarilor săi, apoi poartă darul în cetate, cu inconștientă fală și petrece cu nehibzuită bucurie.

că, supuse limbii, senzațiile și conceptele se reflectă distorsionat, în măsura în care circulă și revin în gândire afectând atât gândirea, comportamentele și, în cele din urmă simțurile și realitatea aflată la îndemîna ființei umane.

Totuși, atîta vreme cît gândirea rămîne funcțională la nivelul tuturor compartimentelor ei (mai ales al celor care îi verifică corectitudinea procesuală și conformitatea cu realitatea redată de simțuri și asupra căreia gândirea a reflectat), forța dominatoare a limbii nu depășește un anumit nivel (astfel de exemple sînt mefiența oamenilor de știință, care, în general, mînuiesc limba fără a-i permite să le controleze gândirea; periodica rediscutare și cădere în desuetudine a unor elemente ale limbii; denumirile care țin de perspectiva raționată asupra realității, și care vin dinspre grupuri²⁷).

Precum procesele senzoriale și lingvistice, cele cognitive și cele raționale se desfășoară adesea instantaneu și automat, rareori orientat și volițional. Senzațiile, majoritatea structurilor lingvistice, intuițiile și multe dintre gânduri se formează inconștient și se propagă prin imitație naturală, comunitatea validîndu-le în același mod nesupus controlului judecății raționale. Asemenea comportamentelor etice și lingvistice, care pot fi foarte lesne preluate și adoptate, formele și conținuturile gândirii se pot propaga și impune pe negîndite, în parte datorită facilităților în acest sens, create prin vehiculul lingvistic, în parte datorită ignorării relației de concordanță dintre gândire și realitate.

Prin natura sa, vehiculul lingvistic tinde a nesocoti reflecția profundă (pe care nu o poate reda acurat și cu viteza pe care o manifestă atunci cînd redă senzații sau intuiții), predispoziția limbii către reducții simplificatoare îmbrăcate în imagini conducînd-o la a-și extinde în mod abuziv structurile, tinzînd să se separe de gândirea din care decurge. Urmărind împlinirea principiilor de existență și funcționare ale limbii și adecvarea la gândire a acesteia, gândirea poate observa abaterile limbii și poate încerca să corecteze unele dintre acestea. Totuși, în mod regulat, limba devine instrumentul cel mai adecvat pe care gândirea îl folosește atunci cînd este mînată de tendința sau voința de a impune individului și societății anumite modalități de conceptualizare și reacție în consecință.

Dincolo de faptul că poate fi mimată de alte procese – precum cel lingvistic și unele cognitive (intuiția) – gândirea lipsită de controlul instrumentelor rațiunii tinde să ascundă sau să acopere decalajul dintre ea și limbă, încercînd să motiveze prin pseudoraționamente aberațiile cu care ea însăși investește limba și lipsa de conținut raționat a acesteia. Lucrurile se petrec astfel întrucît, în esență, deși are: a) capacitatea de a raționa asupra realității; b) de a se supune pe sine și pe aceasta proceselor logice, spre a discerne între adevăr și neadevăr; și c) a proclama conformitatea rezultatelor exercițiului ei cu realitatea, gândirea face în foarte mică măsură efortul

²⁷ Atributele evidențiate prin limbă și legate de realitățile vii sau neviei nu sînt neapărat cele reale, ci cele date de perspectiva consolidată empiric a comunității. Chiar dacă în majoritatea comunităților și pentru majoritatea indivizilor, șarpele este viclean, iedera cățărătoare, regula de aur etc., îmbinările acestea nu rezistă analizelor raționale ale cîtorva membri, așa cum nu peste tot cîinele este doar credincios, petala catifelată și boala lungă moarte sigură). Pînă la urmă, nu realitatea determină limba, și nici măcar felul în care comunitatea filtrează realitatea prin gândire, ci, plecînd de la modul în care unele experiențe se fixează în gândire, se ajunge la felul în care gândirea structurează datul empiric prin limbă. Indiferent de valoarea de adevăr a structurii, o dată fixată, limba tinde să o păstreze. Forța aceasta este atât de mare încît, de regulă, gândirea nu o poate modifica, dar o poate interzice, abandona și înlocui.

de a-și aduce formele și conținuturile în sfera conștiinței, spre analiză și conformizare cu cerințele instrumentelor și cu realitatea²⁸. Îndeobște, gândirea face un efort către adecvarea la cerințele sociale (chiar când par individuale, opiniile își au sursa ultimă în gândirea unui individ, ce-i drept, necunoscut), adică orientat către veșnica tendință și nevoie fundamentală a organismului: supraviețuirea.

Ca factor de echilibru, gândirea are a gestiona relația ființei vorbitoare cu realitatea, încetinind tendințele de autonomizare ale limbii, spre a aduce ființa umană în echilibru cu realitatea. Renunțând la funcția superioară de organ și instrument al rațiunii, gândirea folosește limba anihilându-și capacitățile de raționare, mai ales atunci când, urmărind exclusiv supraviețuirea, se fixează pe poziții inflexibile de pe care încearcă să reducă totul la produsele ei dogmatizate, neținând seamă de dinamica evolutivă a realității și de adecvarea organismului la aceasta. În cele din urmă, simțurile, gândirea și limba, ca dezvoltări ale organismului, generate de cerința supraviețuirii acestuia, își pot împlini rolul doar colaborând echilibrat și asigurând supraviețuirea ca modalitate de conformare a organismului la cerințele realității.

---

²⁸ Entitate a cărei permisivitate nu este egalată decât de bruschețea inexorabilă cu care acționează atunci când îi sînt grav afectate limitele pe care le îngăduie.